

CARACTERISTICI ALE SFEREI PUBLICE ROMÂNEȘTI ȘI CONFIGURAREA POSTDECEMBRISTĂ A STRUCTURII SOCIALE

THE CHARACTERISTICS OF THE ROMANIAN PUBLIC SPHERE AND THE POSTDECEMBER CONFIGURATION OF SOCIAL STRUCTURE

Nadina DARIE - DESPA

Catedra de Sociologie și Asistență Socială, Facultatea de Teologie Ortodoxă,
Universitatea din Pitești,

Tel: 0040-348-453100, E-mail: despa.nadina@yahoo.com

ABSTRACT:

The Romanian Revolution of 1989 radically and rapidly changed the configuration of Romanian society. The fall of the Communist system opened a new perspective. The social categories and groups that existed during Communism received a new profile and a set of new functions in the horizon opened by the fall of the Communist regime in 1989. The main social categories that existed before 1989 were represented by: the Communist political class, the workers, the peasants and the intellectuals. The destiny of these categories followed different paths after 1989.

Key words: public sphere, Revolution, social categories, social structure, change

Revoluția din 1989 a schimbat radical și extrem de rapid configurația societății românești. Căderea sistemului comunist a deschis o nouă perspectivă. Categoriile și grupurile sociale existente în comunism au căpătat un nou profil și noi funcții în orizontul deschis de căderea regimului comunist în 1989.

Principalele categorii sociale de dinainte de căderea regimului comunist erau reprezentate de clasa politică comunistă, de muncitori și țărani și de intelectualitate. Destinul acestora după 1989 avea să urmeze drumuri distincte. Astfel clasa politică comunistă a dispărut practic din viața publică la nivel oficial, odată cu pierderea puterii politice a PCR. Totalitarismul ceaușist, care a accentuat în anii '80 criza economică, politică și morală a sistemului comunist, a produs o masivă lipsă de popularitate a opțiunii comuniste. Violența răsturnării regimului comunist nu a făcut decât să accentueze și mai mult desprinderea politică masivă de perspectiva comunistă. În contextul istoric al căderii întregului sistem comunist, segmentul al foștilor lideri comuniști și-a pierdut complet șansa de a mai participa la activitatea politică sun stindardul vreunui partid oficial

declarat comunist. Spre deosebire de celelalte țări foste socialiste, în care partidele comuniste și-au continuat activitatea, chiar dacă în forme ideologice sensibil modificate, fiind acceptate ca forțe politice legitime într-o democrație, Partidul Comunist Român a dispărut oarecum natural în chiar primele zile ale Revoluției. Eliminarea partidului comunist din viața politică a accentuat eliminarea din viața politică a segmentului restrâns de persoane cu opțiuni politice comuniste. Obiect al unei atitudini masive ostile din partea populației, încercările sporadice ale unor mici grupuri ale fostei nomenclaturi comuniste nu au reușit să relanseze partidul.

Categoria care a preluat în fapt conducerea întregii societăți a fost o parte a inteligenței societății comuniste anterioare, reprezentată de tehnocrați. Inițial a fost vorba de o preluare a conducerii economiei, încă proprietate de stat care era astfel eliberată de factorul politic clasic, intrând în responsabilitatea exclusivă a tehnocrației.

Muncitorimea s-a manifestat mai ales prin dezvoltarea rapidă a unei puternice mișcări sindicale, care nu existase decât formal înainte de 1989. În felul acesta, prin crearea sindicatelor, societatea românească pornea promițător spre modelul unei societăți democratice. Practic, în anii care aveau să vină, mișcarea sindicală avea să reprezinte un partener al managerilor tehnocrați ai întreprinderilor încă de stat.

Țărănimea, după decenii întregi de privare de proprietatea terenurilor avute odinioară s-a trezit implicată în procesul confuz și frustrant al preluării proprietății pământului. Rezultatul a fost apariția unei proprietăți funciare extrem de fragmentată, exploatată ineficient sau lăsată în paragină din lipsa echipamentului adecvat sau a populației rurale îmbătrânite (Sandu, 1996).

La cinci luni de la data căderii regimului comunist, în luna mai 1990, erau programate primele alegeri libere, după o perioadă de cincizeci de ani de monopartidism totalitar. Astfel că partidele politice s-au constituit ca reacție la o nevoie atipică, nu ca expresie a intereselor diferitelor grupări sociale, ci ca răspuns la cerința urgentă a constituirii democrației reprezentative, pluripartidiste. În acest context, practic multipartidismul nu putea fi realizat decât prin inventarea partidelor politice. Conform rețetei din statele fost comuniste, confruntate și ele cu aceeași situație existau trei posibilități: constituirea unor partide anticomuniste care să se lupte în alegere cu partidele de orientare comunistă nou apărute, dar desprinse practic din vechiul partid comunist; inventarea unor partide politice după unul din modelele existente în Europa Occidentală; alegeri uninominale.

Prima variantă, deși viabilă în alte țări fost comuniste, era imposibilă în România. Partidul Comunist Român (PCR), în mod special datorită exceselor dictaturii lui Nicolae Ceaușescu, a dispărut complet după 1989. Astfel apărut astfel un gol structural de organizare politică, așa că neexistând fostul partid comunist, nu a existat nici un stimulent de apariție a unui

sau mai multor partide politice care să coaguleze atitudinile publice în jurul unui program anti-comunist distinct. Dimpotrivă, dispariția PCR a produs o creștere a solidarității și constituirea unui consens colectiv puternic împotriva comunismului, pentru schimbarea profundă a societății românești în direcția modelului occidental.

O a doua variantă era constituirea unor partide politice clasice după exemplul celor din Occident, partide social-democrate, socialiste, liberale, creștin-democrate, ecologiste. Adoptarea unei astfel de căi reprezenta o soluție simplă de diferențiere politică rapidă și avea un avantaj major, acela că promova nu atât programe politice și ideologice adecvate schimbărilor imediate, cât opțiuni fundamentale ale societății occidentale capitaliste spre care toate țările foste socialiste europene se orientau. Modelele occidentale ofereau o schemă de diferențiere de necontestat, oferind o perioadă în care noile partide puteau să dezvolte programe adecvate tranziției propriuzise. O asemenea soluție a și fost folosită de către toate țările europene post-comuniste. Existau trei probleme majore pentru partidele astfel formate: lipsa unei imagini, a unui *brand* consacrat în conștiința publicului; inexistența unei rețele de filiale locale care să mobilizeze alegătorii și să gestioneze problemele din campania electorală; a treia problemă fiind legată de afilierea și recunoașterea de către partidele omonime occidentale.

A treia variantă era cea a candidaturilor independente ale unor personalități cunoscute, care ulterior să încerce să cristalizeze în jurul lor structuri politice distincte ideologic. În aceste condiții, o caracteristică unică României în raport cu celelalte țări europene în tranziție, a fost constituirea *Frontul Salvării Naționale* ca un organism politic care, în condițiile „vidului de putere”, urma să asigure guvernarea provizorie, promovarea rapidă a unor schimbări legislative, pregătirea noilor alegeri. În fapt, el era expresie tehnocrației care deținea la acea oră puterea în România, obiectivul acestei structuri de administrare politică era realizarea unui consens provizoriu în vederea organizării alegerilor politice libere și a constituirii ulterioare a unor noi structuri de stat, compatibile cu regimul democratic. Astfel, inițial, FSN nu a fost conceput ca un partid politic care să intre în competiție cu alte partide. El urma să-și înceteze activitatea după constituirea structurilor politice normale ale țării, adică până la primele alegeri legislative. Pe baza FSN s-a constituit CPUN, un organism național de decizie, a cărui funcție era promovarea schimbărilor legislative și social-economice până când instituții legitimate de alegeri să preia aceste funcții. Cu toate acestea, la sfârșitul lui ianuarie 1990 FSN-ul se transformă în partid politic care urma să participe la alegeri. Decizia a stârnit nemulțumiri, reprezentând o încălcare a principiului fundamental pe care FSN-ul fusese constituit, anume acela de a fi doar o structură neangajată politic, pentru pregătirea alegerilor. Transformarea FSN într-un partid a fost însă o mutare politică eficientă din partea celor care doreau să dețină în continuare puterea politică în

România.

Noua clasă politică: mentalități, atitudini și convingeri

Din punct de vedere politic, prăbușirea bruscă, violentă și nesperată a regimului Ceaușescu nu a găsit grupuri pregătite ideologic și politic care să devină actorii activi ai construcției unui nou sistem. Lucrau specific, de altfel, tuturor țărilor comuniste din Estul Europei.

În noua situație două grupări cu perspective politice distincte au devenit active: tehnocrația, care ocupa pozițiile de conducere cheie ale întregii societăți, și grupările politice anticomuniste, reprezentate de dizidenții față de regimul Ceaușescu și foștii membri ai partidelor politice de dinaintea instaurării monopartidismului comunist. Trebuie remarcat că în România grupul dizidenților a fost mic. Combinația de represiune și toleranță a conferit dizidentei un caracter fragmentar și puțin influent. Dacă orice încercare de organizare era brutal reprimată, prezentând riscul punerii în pericol a sistemului comunist, protestele izolate tindeau a fi relativ tolerate.

Gruparea membrilor fostelor partide politice, desființate de către comunism, s-au dovedit a fi mai bine organizate, devenind un factor politic activ și, paradoxal, împingând în plan secund mișcările dizidente propriu-zise. În aceste condiții, categoria socială cea mai bine poziționată, care practic deținea puterea la acel moment, fiind bine organizată pe baza relațiilor funcționale, dar și a unui spirit de solidaritate, era tehnocrația. Teoretic, căderea regimului comunist a eliberat tehnocrația de intervenția partidului comunist, tinzând să-i ofere o putere completă în organizarea și conducerea societății. Una dintre primele măsuri adoptate imediat după decembrie 1989 a fost depolitizarea întreprinderilor, în care existau în mod obligatoriu până la cea dată organizații de partid, secretarul de partid fiind practic un co-manager. La acea dată, privatizarea economiei, deși era acceptată ca o parte a modelului occidental și ca o posibilitate de creștere a puterii prin achiziția de capital, nu reprezenta o urgență pe agenda tehnocrației. Ulterior, acest corp de tehnocrați avea să constituie baza principalelor organizații politice de la începutul perioadei postcomuniste, FSN-ul, devenit ulterior PDSR. Noul partid politic era departe de a reprezenta spiritul social-democrației. În regimul comunist masa tehnocrației fusese responsabilă de administrarea economiei, nu de politica socială, pe care o vedea mai degrabă a reprezenta o componentă tipică a politicii comuniste. Cu toate acestea, fiind interesat de obținerea unui suport de masă, PDSR a trebuit să acorde o anumită atenție programelor sociale, dar relativ modestă. Orientarea spre social-democrație a PSDR avea să se cristalizeze ulterior datorită faptului că partidele istorice ocupaseră zona de dreapta a spectrului politici. Acest fapt a împins artificial PDSR spre asumarea unei poziții mai de stânga. În lipsa acestui factor, s-ar putea presupune că PDSR ar fi fost tentat mai degrabă să se plaseze de la început în zona drepte. În plus, etichetarea continuă a PDSR de către partidele

istorice ca fiind partid nu numai de stânga, ci chiar comunist, a contribuit probabil la o autoidentificare a acestuia cu social-democrația. Un alt aspect relevant pentru această opțiune poate și fi faptul că tehnocrația, care constituia baza partidului, era adepta mecanismelor de control statal a economiei, altfel spus, nu avea înclinații liberale.

Reapăruți pe scena politică, foștii membrii ai partidelor desființate după război, au reprezentat un factor surpriză. Inițial, păreau să aibă puține șanse de a dezvolta partide politice suficient de atractive pentru populație. Aceasta se datora și imaginii lor publice de atunci, erau vârstnici, necunoscuți populației, li se construiseră de către adversarii politici trăsături defavorabile, precum cele de persoane care căuatu să se revanșeze, își doreau cu orice preț averile pierdute care între timp deveniseră bunuri ale statului, erau reprezentanții oculte ai unor forțe străine țării. Aceste grupuri rămase din partidele desființate de comunism au venit cu un program politic complet diferit de cel al tehnocrației, bazat în primul rând pe anticomunism și pe excluderea din viața politică a tuturor celor care au fost legați într-un fel sau altul de comunism. Un astfel de program nu avea prea mulți aderenți în interiorul țării, dar pentru statele din Occident, vechii adversari ai comunismului, avea mai mare relevanță. Tehnocrația, concentrată în marea sa majoritate într-un singur partid politic, nu prezenta pentru Occident o credibilitate suficientă pentru îndeplinirea unei asemenea misiuni. Cele mai importante partide istorice au fost la acea dată *Partidul Național Țărănesc*, *Partidul Liberal*, *Partidul Social-Democrat*, adică partidele istorice, existente înainte de instaurarea regimului comunist și desființate de acesta. Constituirea acestor partide nu în cadrul tehnocrației, ci distinctă de ea a condus la o antagonizare politică. În ceea ce privește ideologia acestor partide, pot fi identificate următoarele teme: o poziție anticomunistă radicală, orientarea spre *schimbare prin desființarea* structurilor produse de comunism, refacerea structurilor de proprietate desființate de comunism în urmă cu patruzeci de ani (*retrocedarea în integritate*). Alături de aceste, în discursul electoral au fost invocate o serie de teme precum cele legate de „deturnare a revoluției”: *revoluția furată*, *revoluția confiscată*. Un loc aparte în sfera publică îl au organizațiile, iar dintre acestea, trebuie amintite organizațiile politice. Viața politică modernă se desfășoară, în cea mai mare parte, ca o competiție pentru putere și influență între organizațiile formale și informale.

O caracteristică a succesului societății civile rezidă în dimensiunea comunicării. Societatea civilă este totodată și o rețea de comunicare eficientă care reușește să-și transmită să și disemineze mesajele, ideile, programele. În acest sens, încorporarea societății civile din România după evenimentele din 1989 a beneficiat de un capital de prestigiu provenit din ceea ce Romulus Brâncoveanu denumește „comunitate de comunicare”. Ea a contribuit la pregătirea și receptarea mesajelor schimbării, încă din ultima fază a regimului comunist din România: „Comunitatea de comunicare proprie societății civile s-a format în ultimele două – trei decenii ale secolului al XX-lea.

Este un produs al vieții publice din perioada comunistă și al perioadei de tranziție. În cadrul ei, evenimentele sunt receptate, și interpretate, li se furnizează sensul, sunt create, celebrate, date uitării [...] Din acest punct de vedere, poate că structurarea ei din comunism are o anumită legătură cu reproducerea și cu configurația ei de după prăbușirea acestuia și, mai departe, cu ceea ce pare să fie acum declinul societății civile înțeleasă ca formă de mobilizare. Dacă vom judeca așa, atunci *societatea civilă* își are originile în ultimii ani ai comunismului, în comunitatea de comunicare reprezentă pe atunci de ceea ce se numea viață sau lume literară sau cultural – artistică, al cărei principal discurs era cel literar (literatura, se spunea pe atunci, ținea loc de presă liberă, de cercetare istorică obiectivă, de filosofie etc.) [...]. De altfel, la originile sale, societatea civilă înțeleasă ca formă de mobilizare corespunde destul de bine unei definiții mai tari a conceptului, de vreme ce este îndeobște admis că totalitarismul comunist s-a caracterizat prin cotropirea aproape deplină a vieții publice de către partidul-stat. În acest context, viața sau lumea literară – artistică reprezenta o dislocare în monoliticul spațiu public al epocii comuniste. *Societatea civilă* a crescut într-un mod oarecum natural în fisurile apărute în urma retragerii, cât de cât, în cursul anilor șaiszeci și șaptezeci, a ideologiei comuniste din diferitele forme de discurs literar și artistic și, concomitent, prin recunoașterea parțială a autonomiei acestora. Recuperarea literaturii ca literatură a constituit, astfel, deopotrivă un prilej de „reîntoarcere a poezilor în cetate”, după ce nu cu mulți ani în urmă fuseseră alungați și înlocuiți cu vestitorii vremurilor noi, și de recunoaștere a unor forme de viață publică relativ autonome. Comunitatea de comunicare configurată în aceste procese s-a dezvoltat în nișele discursului ideologic comunist și ale vieții publice oficiale din acea perioadă, experimentând nu doar limbaje și discursuri proprii, ci și structuri de grup și chiar structuri instituționale, prin coabitarea cu și în instituții primite în gestiune din partea partidului – stat, adică edituri, reviste, teatre, uniuni de creație etc. Toate acestea au coagulat într-un fel de viață publică paralelă desfășurată în concurență cu cea oficială. Cărți, spectacole, cozi la librării, spectacole de teatru, cenecluri literare, conflicte între grupări, congrese ale scriitorilor, atâtea forme ale acestei vieți publice non-oficiale de pe vremea comunismului sunt deplânse astăzi de mulți! Această comunitate de comunicare constituită încă din comunism a oferit și a produs legitimități non-oficiale prin propriile sale mecanisme. Ulterior, acestea au fost capitalizate politic, grosul liderilor societății civile extrăgându-și noua legitimitate pe baza rolurilor jucate și a recunoașterilor reciproce provenite din viața publică non-oficială sau cvasi-oficială din perioada ceaușistă.”(Brâncoveanu, 1998: 79-80).

Acest capital de comunicare și receptare avea să se diminueze însă în noile condiții ale societății postdecembriste odată cu dispariția monopolului asupra discursului oficial și legitimarea multiplicării discursurilor, potențate, în plus, de noile posibilități de comunicare oferite de mass-media. Pe acest fond de largire și facilitare a „pieței” de comunicare,

disponibilitatea publicului de a recepta discursuri cu un grad mai ridicat de elaborare intelectuală s-a diminuat. Locul figurilor intelectuale afirmate în perioada de dinainte de 1989 începe să fie luat de formatorii de opinie din mass-media: „ Cei care interpretează într-un mod autorizat evenimentele sociale nu mai sunt, de mulți ani, dar cu siguranță într-un mod decisiv începând cu 1996, liderii societății civile (Octavian Paler, de exemplu, unul dintre cei mai importanți înainte de 1996, a oferit și oferă în continuare mai degrabă interpretări contare recunoașterilor valide în societatea civilă), ci așa-numiții formatori de opinie. În formarea opiniei, adică în interpretarea evenimentelor, e ceva vreme de când Marius Tucă și Cristian Tudor Popescu, de exemplu, sunt cu mult mai vizibili, mai prezenți și, de aceea, mai importanți decât liderii societății civile. Prezența lor și a altora, aproape zilnică, în ziare și la televizor, a bruiat audiența și vizibilitatea *societății civile*. În plus, mulți dintre cei care făcuseră parte din comunitatea de comunicare inițială, adică publicul de până atunci al intelighenței literar – artistice, s-au retras fie în proiecte de viață individuale, fie spre literatura de consum, televiziune, fie au devenit pur și simplu indiferenți la idealuri publice. Comparând mecanismul monopolizării interpretării evenimentelor reprezentat de sistemul rubricilor fixe și al colaboratorilor permanenți, practicat în revistele de cultură înainte de 1989, de mecanismele cărui au beneficiat câțiva lideri ai societății civile, și valabil și astăzi, în alte forme, în interiorul societății civile, și sistemul bazat pe editoriale și *talk-show* trebuie să constatăm că ultimul, prin firea lucrurilor, a ieșit învingător” (*Ibidem*).

Mentalități si remanențe totalitariste

Coeziunea socială, politică, economică și culturală a regimurilor totalitariste a fost asigurată de ideologie. În mulțimea organizațiilor și instituțiilor, fără competențe bine definite, s-a distins totdeauna rolul conducător și de cenzor al partidului comunist. Propaganda a potențat continuu crearea unei reprezentări sociale conform căreia toate produsele și serviciile la care au acces indivizii societăților comuniste, lucruri și relații indispensabile, în fapt, existenței se datorează partidului.

Datorită acestei situații, în toate statele postcomuniste s-au creat confuzii între atribuțiile instituțiilor fundamentale politice, legislative și administrative. Faptul a generat dispute aprinse și divergențe greu de soluționat atât la nivel central, cât și la nivel local. Spre exemplu, rolul președintelui țării în raporturile cu premierul guvernului sau liderul partidului de guvernământ a fost și rămâne o serioasă sursă de confuzii. În planul vieții individuale rolul familiei în educația copilului stagnează în mentalitatea tipică defunctului regim, părinții încercând, în continuare, să-și transfere responsabilitățile asupra instituțiilor educaționale.

Partidele apărute în societățile postcomuniste pot fi grupate în următoarele categorii: partide care caută să reînnoade tradiția interbelică, cu motivația reluării continuității politice rupte brutal de regimul comunist; partide care pretind că se inspiră după organisme din America de Nord și Europa

Occidentală; partide reziduale născute din fostul partid comunist; partide care se reduc la grupuscul organizate în jurul unui lider mai mult sau mai puțin carismatic; partide care reprezintă interese economice sau administrative e ale unor grupuri care încearcă să și le satisfacă pe cale politică. Remarcabilă este lipsa de conținut și coerență a programelor partidelor nou-apărute. Concepte precum „reformă”, „schimbare”, „democrație”, „consens”, „economie de piață”, pigmentate cu promisiuni adresate unor categorii sociale importante în influențarea rezultatelor electorale precum pensionarii, alcătuiesc recuzita doctrinară a oricărui partid.

Tradiția democratică săracă - propriu-zis absența unei tradiții democratice în unele state postcomuniste - implică efortul de descentralizare și valorizare a democrației participative.

Membrii guvernelor României postcomuniste, Parlamentul, precum și *staff-urile* principalelor partide politice s-au făcut remarcăți fie datorită carierelor de partid ale părinților, fie prin activitatea proprie în organizațiile comuniste de tineret, reprezentanții noii clase politice disprețuiesc pe cei care pretind că-i reprezintă, considerând permise promisiunile deșarte și derobarea de la răspundere în fața celor care i-au votat. Mai mult chiar decât în timpul regimului comunist, cariera de actual politician este calea cea mai avantajoasă de a poseda bunuri, privilegiu și popularitate.

Astfel, unele dintre comportamentele remanente din perioada postdecembristă pot fi regăsite sub forma maniheismului și logocrației. Oamenii care au trăit în comunism s-au născut în cea mai mare parte și au fost educați în ura față de „dușmanul de clasă”, de „imperialismul capitalist”, „cultura putredă burgheză” și celelalte. O societate în care s-a făcut continuu simțită carența bunurilor de larg consum, nu putea să cultive sentimente de generozitate și altruism. Mecanismele criticii și autocriticii, prin care s-a forjat personalitatea indivizilor, au dezvoltat, de asemenea, ura, rapacitatea, spiritul revanșard, amestecul în viața intimă a semenilor. Incitări la denunț, educația prin colectiv și pentru colectiv au potențat invidia, trădarea, prefăcătoriu, ipocrizia. Toate aceste vicii, mai puțin resimțite în climatul social controlat de mecanismele și instituțiile comuniste, au țâșnit ca dintr-o imensă „cutie a Pandorei” în viața de fiecare zi a oamenilor, manifestându-se, în principal, în nesecate șuvoaie de invective. Educația în virtutea principiului stalinist „cine nu-i cu noi, e împotriva noastră” se evidențiază în raporturile dintre partidele adverse, în conținutul presei postcomuniste, în „limbajul escatologic” folosit de anumiți gazetari și politicieni în disputele cu concurenții lor.

Principiul „internaționalismului proletar” a frustrat națiunile incluse în lagărul socialist de manifestarea sinceră a sentimentelor naționale. Falsificarea istoriei în conformitate cu cerințele ideologiei comuniste a fost, la rândul ei, o sursă de reprimare a acestora. Incluziunea unor state în componența federațiilor comuniste, ori ale unor provincii și regiuni cu o istorie, cultură și limbă diferite de cea a statelor în care au fost artificial încadrate, a generat trezirea pasiunilor naționale și

xenofobe. Sub masca „patriotismului”, au apărut partide ale căror programe au fost articulate pe xenofobie și naționalism și s-au creat zone de conflict etnic. La acestea au contribuit și acțiunile de „recuperare” a istoriei. Amprentată de remanenta vechilor scheme de scriere și interpretare a ei, sub incidența „meritelor anticomuniste” au fost elogiați reprezentanți și supraviețuitori ai altei ideologii totalitariste - nazismul cu variantele sale autohtone, naționale. Punerea în circulație, în această manieră, a literaturii antisemite promovate de mișcarea legionară, a amplificat ațonalismul și xenofobia din România (Cesereanu, 2006).

Socializarea politică în România: restructurarea opiniilor și comportamentului civic

Un studiu despre socializarea politică în România după 1989, respectiv în primăvara lui 1996, (Dâncu, 1999) pune în evidență atitudinile, reprezentările, cunoștințele și vocabularul tinerilor despre universul politic și civic al cetății. Studiul s-a desfășurat pe un eșantion de 1116 de copii din Cluj-Napoca și câteva orașe mari din Transilvania și a constatat în aplicarea ca instrument a unei liste ceea ce reprezintă acel cuvânt. Al doilea de cuvinte-stimul, copilul fiind rugat să noteze primele două asocieri care-i trec prin minte.

Ipoteza de la care s-a pornit a fost aceea conform căreia „vocabularul politic se structurează în patru tipuri de termeni: concepte comunitare, concepte desemnând mecanisme și instituții democratice, vocabular politic propriu-zis și vocabular social” (*Ibidem*).

Pentru evaluarea răspunsurilor s-au folosit doi indicatori, un *indicator de necunoaștere* și un *indicator de ostilitate*. *Indicatorul de necunoaștere* pune în evidență „competența” politică a copiilor indicând de asemenea și tematicile cele mai prezente în universul copiilor. *celălalt* inidicator, *indicatorul de ostilitate* reprezintă preferințele afective. Tipurile de vocabular și cuvintele aferente au fost următoarele: a. vocabular comunitar: *republică, patrie, drapel, libertate, egalitate, independență, națiune, stat*; b. vocabular pentru valori, mecanisme și instituții democratice: *candidat, lege, primar, consilier, ministru, administrație, forțe de ordine, jandarm, impozite, cetățean, democrație, armată, securitate*; c vocabular partizan (vocabular politic propriu-zis): *partid politic, om politic, Ion Iliescu, moderat, extremist, Emil Constantinescu, Corneliu Coposu, capitalism, comunist, N. Ceaușescu, dictatură, parlament*; b. vocabular social: *clasă socială, sindicat, american, reformă, manifestație, revoluție, salariu, țaran, maghiar, Occident, bani*. Dintre cele patru tipuri de vocabular, cea mai bună cunoaștere a avut-o vaocabularul comunitar. în acesta, cuvinte cu un indice de ostilitate mai mic, deci mai familiare au fost *drapel, patrie și libertate*. În schimb, mai puțin cunoscute s-au dovedit a fi cuvinte cu un grad mai amre de conceptualizare precum: *republică, națiune, independență*. cuvinte care sunt mult mai conceptualizate. În schimb, *vocabularul mecanismelor și instituțiilor democratice* s-a dovedit a fi atât necunoscut, dar cu un grad mare de ostilitate. Un grad mare de ostilitate pentru copii l-au

avut o serie de cuvinte care reprezintă sau fac trimitere la vechiul regim comunist, explicabil prin marele bombardament mediatic relativ la această temă. În clasamentul ostilității primele poziții le dețin cuvintele *dictatură, comunist, Nicolae Ceaușescu*, cuvinte care obțin și cele mai bune scoruri de cunoaștere. Se observă că exercițiul puterii este un factor ce accentuează cunoașterea.

Concluzia studiului este situația din România în această privință este comparabilă cu cea din Franța, unde, consideră autorul, „învățământul civic este puțin dezvoltat, iar programele școlare exalta valorile patriotice și morale, istoria este o disciplină centrală și face apel la emoțional și la ideea de unitate, independență și interes comun” (*Ibidem*). Comparativ cu acestea, este menționat sistemul de educație civică din SUA „care pune accentul pe mecanisme democratice, cu accente pe istoria locală, pe ideea de Constituție și pe instituții politice care au rămas aproape neschimbate de două secole” (*Ibidem*). De asemenea, se concluzionează că socializarea politică se realizează efectiv nu prin raportarea la un „sistem de abstracțiuni (cum ar fi cele care fac parte din sistemul școlar la educație civică), ci se face în cadrul unei interacțiuni sociale la care fără să vrea ia parte, interacțiune în care primește ideile adulților sau le respinge, în care evoluează, compară, confundă sau respinge. Deși politica se referă la lumea adulților și o respinge, realitatea simbolică a politicului se insinuează prin intermediul realității comunitare. Socializarea politică își câștigă dimensiunea realistă din acest proces al interacțiunii dezorganizate” (*Ibidem*).

Democratizarea și capitalul social

Democratizarea presupune nu doar transformări instituționale ci și apariția anumitor configurații de atitudini și comportamente, dintre care unele sunt asociate cu nivelul de dezvoltare al societății civile. Construirea societății civile și a unui mediu democratic presupun capitalul social. Capitalul social este în general înțeles a fi o resursă care permite realizarea unor acțiuni ce nu ar fi posibile în absența sa, având deci o natură de capital, asemeni celui financiar sau celui uman, și indică atribute de tip social cum sunt atitudinile, valorile, normele și rețelele sociale. Conceptul de capital social este întâlnit în studii sociale încă din prima jumătate a secolului douăzeci dar începe să fie utilizat frecvent doar în urma consacrării sale de către Robert Putnam. Capitalul social, afirmă Putnam, se referă la “aspecte ale organizării sociale, cum sunt rețelele, normele și încrederea, care facilitează coordonarea și cooperarea pentru obținerea unor beneficii mutuale” (apud Bădescu, 2003), iar motivul principal pentru care țările foste comuniste au o tranziție mai dificilă decât ar fi fost de așteptat dat fiind nivelul lor relativ ridicat în resurse de tipul capitalului fizic și uman, îl constituie nivelul lor scăzut de capital social. *Un nivel ridicat de capital social contribuie la o funcționare mai bună a unei guvernări democratice.. Democrația este favorabilă acumulării de capital social, în timp ce dictatura distruge capitalul social.* Cu cât nivelul de control asupra cetățenilor de către regim este mai intens, cu atât este dificil pentru aceștia să inițieze acțiuni

colective, în orice domeniu și cu orice scop.

Un nivel de implicare a cetățenilor în activități de voluntariat este un lucru benefic pentru un regim democratic, pe de o parte, activitățile organizațiilor de voluntari au un efect direct asupra calității guvernării asigură o reprezentare mai bună a cetățenilor, sunt o instanță de control pentru instituțiile de stat sau cu profit, completează activitatea acestora din urmă, iar pe de altă parte, constituie un context favorabil re-socializării membrilor lor, oferindu-le ocazia de a-și însuși cunoștințe, abilități și valori noi, asociate calității de bun cetățean. Țările foste comuniste sunt, în ansamblu, diferite de țările europene vestice, având un nivel mai scăzut al încrederii generalizate. În cazul României intensitatea relației observate dintre voluntariat și încredere este printre cele mai scăzute între țările fost comuniste. (Bădescu, 2003).

Prin prisma restructurării atitudinilor, opiniilor și convingerilor relevantă devine în acest caz o discuție despre participarea la vot în România, despre comportamentul electoral și tipologia alegătorului. Sub influența sociologiei politice și a tendințelor moderne de analiză a electoratului au fost propuse cinci tipuri de comportament electoral, pornindu-se de la teoria lui R. K. Merton. Primul este cel al tipului *inovator reformist și se referă* la electoratul care își dorește o modificare a valorilor sociale dominante, chiar dacă acestea implică modificări ale normelor și este caracterizat de o intensitate ridicată a atitudinilor politice, dublată de o stabilitate a acestora în timp. Acest electorat reprezintă categoria de alegători capabili să adopte comportamente contradictorii în sensul susținerii unor actori politici aflați pe poziții relativ opuse. Al doilea tip este cel al alegătorului *tradiționalist conservator*, al cărui comportament este dedicat prezervării valorilor dominante aflate pe agenda societății politice, este rezistent la schimbare, fiind înclinat să conserve opțiunile sale politice pe fondul unei stabilități temporale consistente și a unei intensități medii a atitudinilor sale politice. Acest tip comportamental tinde să formeze nucleul dur al susținerii de care se bucură un anumit actor politic, fiind predispus pentru o activitate politică constantă și având o probabilitate aproape nulă de migrare către o altă ofertă politică. Al treilea tip este cel al alegătorului *flegmatic sau sceptic și este caracterizat de un comportament neutru, conformist, care este predispus* intim pentru o redefinire a valorilor promovate de societatea politică, dar este totodată animat de un spirit conformist foarte puternic care înlătură și inhibă orice tendință de modificare a opțiunilor politice dominante. Acest tip comportamental generează așa-zisul electorat volatil, fiind victima celebrei *spirale a tăcerii* care acționează în spectrul comportamentului electoral după principiul votului asociat cu votul majorității. Următorul tip este cel al *dezertorului* sau al *dezangajatului politici*, care este caracterizat de un comportament de detașare atât față de valorile promovate de societatea politică, cât și față de mecanismele sale de funcționare. Motivația unei astfel de dezangajări poate fi multiplă, pornind de la lipsa mecanismelor individuale de discriminare a

ofertelor politice și mergând până la construirea unei realități personale speciale care exclude implicarea politicului în toate dimensiunile lui. Un tip comportamental controversat și mai puțin reprezentat în societatea politică contemporană este cel reprezentat de *tipul revoluționar extremist*, care tinde să se manifeste în spiritul răsturnării valorilor societății politice prin orice mijloc, fiind la rândul său caracterizat de o intensitate puternică a opțiunilor politice și de o mare stabilitate în timp a atitudinilor. Aceste tipologii comportamentale simplificate se pot constitui ca nuclee de elaborare a unor structuri mai complexe. În plus, se poate considera comportamentul fiecărui individ ca fiind un compus al acestor tipuri, proporțiile în care acestea se găsesc determinând un anumit comportament politic sau electoral.

În România sunt 18,4 milioane cetățeni cu drept de vot. Dintre aceștia, numai 39,20%, adică 7,2 milioane alegători s-au prezentat la vot cu prilejul alegerilor parlamentare din noiembrie 2008. După cum arată, ultimele rezultatele ultimelor alegeri, participarea la vot în România este în scădere alarmantă. Astfel, față de 1990, participarea la vot în România a scăzut cu aproximativ 50%. (Preda & Soare, 2008). Pierderile de electorat cele mai vizibile sunt în marile centre urbane. Electoratul urban participă tot mai puțin la alegeri, lucru care se poate constata din analiza istorică a rezultatelor alegerilor. Electoratul din mediul urban pare tot mai puțin interesat să participe la vot. Diferența de participare politică dintre mediul rural și cel urban se datorează într-o oarecare măsură situației materiale a votanților, nivelului de interes față de participare cât și nivelului de informare. Astfel, populația din mediul urban beneficiază de mai multe facilități în ceea ce privește deplasarea la secția de votare sau accesul la televiziune și, în consecință, rata de participare la vot ar trebui să fie mai mare decât în mediul rural. Populația din mediul rural însă este mult mai bine conectată din punct de vedere social, iar relațiile interumane sunt mult mai bine dezvoltate aici, astfel încât liderii politici sunt bine cunoscuți la nivelul comunității locale, de unde și interesul mai mare de participare. Acest lucru face ca populația din mediul rural să fie mai mult stimulată spre a merge la vot decât cea din mediul urban. În plus, în mediul rural mersul la vot constituie un eveniment social în sine, la care fiecare cetățean trebuie să participe.

Unul din cadrele teoretice explicative ale gradului de participare a cetățenilor la alegeri este nivelul culturii civice (Almond & Verba, 1996). Din acest punct de vedere, cultura politică din România indică un set de credințe și percepții ale cetățenilor care pot explica în parte fenomenul absenteismului la vot. Astfel, conform unei cercetări a Fundației Soros România (Cultura politică în România, Fundația Soros România, 2008) sunt relevate principalele valori pe care românii le asociază fenomenului electoral considerând că *alegerile* reprezintă: un mecanism al democrației; alegerea răului cel mai mic („prostituție politică”); o formă de exprimare; o datorie; o imagine; câștig financiar pentru politicieni.

O altă explicație a fenomenului este legată de faptul că expectanța cetățenilor a fost mai presus de prestația propriu-zisă a partidelor de la guvernare din ultimii ani din România. În acest sens, aceeași cercetare privind *Cultura politică* în România realizată de Fundația Soros în 2008 încerca să inventarieze răspunsurile oferite de diferiți cetățeni la întrebarea *De ce nu votează românii?*. Cele mai frecvente răspunsuri au fost: pierderea interesului pentru alegeri; scandalurile politice; lipsa unei informări; necunoașterea candidaților; dezamăgirea față de candidați; neîncrederea că votul dat contează realmente.

O altă posibilă explicație este legată de sentimentul de frustrare față de oferta politică în sensul în care, după repetatele schimbări de opțiune de vot, cetățenii au ajuns în situația de a nu mai crede că alternanța la putere conduce la un progres concret în viața de zi cu zi a oamenilor obișnuiți.

Un alt fenomen care ar putea explica absenteismul și neimplicarea este legat de lipsa de capital politic și de imagine a cadrelor din partidele românești. În România, capitalul de imagine personală pare mai important decât instituția pe care o reprezintă persoana, astfel încât analiștii politici din România califică actualul sistemul politic ca fiind o formă de „*personocrație*” (Preda & Soare, op.cit.). Pe acest fond, una dintre cele mai des invocate nemulțumiri populare din ultimii ani a avut ca țintă calitatea liderilor politici, din toate partidele. Astfel, în fața lipsei unei politici de atragere și promovare de noi membri în funcții de decizie în partide și, implicit, în administrație și politică, s-a ajuns curând la o stare de dezamăgire generală față de incapacitatea partidelor de a atrage lideri politici performanți. Prin nepromovarea unor lideri noi, partidele au intrat în timp într-o stare de criză de idei și soluții pentru guvernarea țării, cetățenii nemaifiind interesați să asculte același discurs. Un alt motiv al fenomenului cercetat este legat de subiectele superficiale de dezbatere propuse de partidele politice în campaniile electorale.

Deși în multe privințe România a evoluat după schimbarea de regim politic în 1989, în privința nivelului culturii civice acest lucru a fost mai puțin vizibil. Atitudinea cea mai comună a populației este de a renunța să se mai implice în viața cetății, astfel că o mare parte dintre cetățenii cu drept de vot din România sunt de părere că viața lor nu mai are și nu ar mai trebui să aibă în viitor legătură cu politica, nemaiparticipând la vot.

Prin lipsa de consultare cu publicul, prin maniera de luare a deciziilor adesea contrară opiniilor majorității populației exprimată prin sondaje de opinie, partidele au ajuns să fie percepute ca structuri neaccesibile, care urmăresc mai degrabă pentru interese de grup binele comun, așa cum este așteptat de către alegători. În acest sens, nivelul de educație reprezintă unul dintre factorii ce pot influența participarea la vot. Persoanele cu un nivel de educație mai ridicat par a participa într-o măsură mai mare în sfera politică publică decât cele cu un nivel de educație mai redus. Deși teoretic,

educația induce individului un simț mai pronunțat al răspunderii civice, în România situația se prezintă diferit în sensul în care, în medie, populația neinstruită și săracă votează în mod constant (Alexandru, Moraru, Ercuș, 2009).

CONCLUZII

Pornind de la această situație, unele din măsurile care trebuie avute în vedere pentru remedierea stării de lucruri în această privință ar trebui să aibă în vedere relegitimarea partidelor ca forme instituționalizate de reprezentare a societății și accentuarea rolului culturii civice în școală. Un rol important revine presei din România, ea reprezentând unul dintre cele mai puternice canale de difuzare a informațiilor. Obținerea audienței și competiția dintre canalele media importante nu trebuie însă să devină singurul obiectiv în cadrul larg al informării populației în contextul alegerilor. Presa poate fi un instrument fundamental în sprijinirea participării civice.

BIBLIOGRAFIE

1. ALEXANDRU, Violeta, Adrian MORARU, Loredana ERCUȘ, *Declinul participării la vot în România*, Institutul pentru Politici Publice, 2009.
2. ALMOND, Gabriel A. și Sidney VERBA, *Cultura Civică*, Ed. DuStyle, București, 1996.
3. BĂDESCU, Ilie, *Tratat de Geopolitică*, vol. I, Ed. Mica Valahie, București, 2003.
4. BRÂNCOVEANU, Romulus, *Strategiile TV și viața politică în Sfera Politicii*, an IV, nr. 58, 1999.
5. CESEREANU, Ruxandra (coord.), *Tzara noastră. Stereoptipii și prejudecăți*, Editura Institutului Cultural Român, București, 2006.
6. DÎNCU, Vasile Sebastian, *Socializarea politică și achiziția vocabularului politic*, în *Sociologie Românească*, nr. III, 1999.
7. PREDA, Cristian, Sorina SOARE, *Regimul partidelor și sistemul politic din România*, Ed. Nemira, București, 2008.
8. SANDU, Dumitru, *Valori și tipuri sociale în România*, Ed. Staff, București, 1996.
9. *Cultura politică în România*, Fundația Soros, 2008.